

Patrimoniul construit Secession în Transilvania.

Arta 1900 în România, de la redescoperire la protecție și valorificare

Eugen Pănescu

panescu@gmail.com

Endre Ványolós

endre.vanyolos@gmail.com

Cuvinte cheie

patrimoniu cultural

Secession

Art Nouveau

protejare

punere în valoare

Secession-built heritage

in Transylvania.

Art 1900 in Romania,

from rediscovery to protection

and capitalization.

Keywords

cultural heritage

Secession

Art Nouveau

protection

enhancement

Rezumat

Art Nouveau a fost un stil artistic „total”: s-a regăsit în mai toate artele aplicate, inclusiv în arhitectură. A apărut aproape simultan în mai multe țări, fiind perceput cu un caracter național pronunțat, recunoscut în motivele inspirate din folclor sau din elementele de istorie națională.

Patrimoniul construit Art Nouveau din România are un statut particular în context European datorită prezenței simultane, paralele a mai multor tradiții și influențe culturale. Este unică, specială, coexistența tradiției Art Nouveau de factură franceză și belgiană cu cea Secession maghiar sau vienez, dar și cu stilul neo-românesc. Perioada Art Nouveau în România, Secession în Transilvania, pare să fie una de excepție: structuri urbane create atunci – clădiri, ansambluri de clădiri sau spații publice – definesc și azi multe dintre orașele din Transilvania, din România. Majoritatea patrimoniului construit Art Nouveau se găsește în interiorul sau în vecinătatea centrului medieval al orașelor istorice, reprezentând o componentă morfologică importantă a acestora, aspectul urbanistic fiind mai puțin evident la prima vedere în analiza patrimoniului Art Nouveau.

Anul 2018, dedicat Patrimoniului Cultural European, a reprezentat un moment special pentru moștenirea Art Nouveau din România: pentru prima dată această moștenire s-a bucurat de atenția publicului mai larg prin intermediul zilei Art Nouveau/Secession de la Oradea. Acest eveniment a făcut parte din proiectul intitulat “Sustainable protection and promotion of Art Nouveau heritage in the Danube Region”, finanțat prin Interreg Danube Transnational Programme. Proiectul comun al celor șapte țări participante din Europa Centrală și de Est, având ca lider de proiect Municipality Oradea, a fost coordonat la nivel național de Institutul Național al Patrimoniului. Proiectul a însemnat o redescoperire și posibilă valorificare a patrimoniului construit Art Nouveau din România și o analiză comparativă la nivel regional.

Abstract (EN)

Art Nouveau is a total art style embraces a wide range of applied arts, including architecture. It emerged in several parts of Europe almost at the same time, being perceived in many countries as having a national character, recognizable after motifs inspired by folklore or elements of national history.

Art Nouveau built heritage in Romania has a special status in the European context due to the simultaneous and parallel presence of various traditions and cultural influences at the turn of the XIX-XX. century. It is unique, special the coexistence of the French-Belgian Art Nouveau tradition, the Hungarian or Viennese Secession and the Neo Romanian style, too. The Art Nouveau period in Romania, Secession in Transylvania, appears to be exceptional: then erected urban structures, public buildings define cities in present Transylvanian landscape. Most of Art Nouveau heritage is to be found in or in the vicinity of the medieval core of cities, thus with a potential of becoming an important morphological component.

In 2018, the year dedicated to the European Cultural Heritage, marked a special moment for the Art Nouveau heritage in Romania: for the first time, this heritage was in the focus of wider public attention through Art Nouveau/Secession Day in Oradea. This event was part of the “Sustainable protection and promotion of Art Nouveau heritage in the Danube Region”, a project financed through the Interreg Danube Transnational Programme. The common project of six partner countries in Central and Eastern Europe, having Oradea Municipality as project leader, was coordinated on the national level by the National Institute of Heritage. The project represented a rediscovery and possible valorisation of the Art Nouveau built heritage in Romania, a comparative analysis on a regional level and in this framework a reinterpretation of its role in the architectural-urban planning context, and thus in setting up common an coordinated protection and valorisation measures.

I - Introducere

Prezența simultană, paralelă, a mai multor tradiții și influențe culturale, îi conferă patrimoniului construit Art Nouveau din România un statut particular în context european. Este unică, specială, coexistența influențelor provenite din Art Nouveau de factură franco-belgiană cu cele din Secession maghiar sau vienez, dar și cu stilul neoromânesc. Perioada Art Nouveau în România, Secession în Transilvania, pare să fie una de excepție: atât în Regatul României, cât și în Imperiul Austro-Ungar, creșterea economică deosebită, disponibilitatea unor resurse financiare semnificative și sporirea capacității administrative, au creat premisele pentru realizarea unor proiecte de construcții de dimensiuni mari și de calitate. Structurile urbane create atunci – clădiri, ansambluri de clădiri sau spații publice – definesc și azi multe dintre orașele din Transilvania. Cea mai mare parte a patrimoniului construit Art Nouveau se găsește în interiorul sau în vecinătatea miezului medieval al orașelor istorice, constituind o componentă morfologică importantă ale acestora; la o primă vedere, latura urbanistică a asociată mișcării Art Nouveau este mai puțin evidentă.

Art Nouveau a fost un stil artistic „total”: s-a regăsit în mai toate artele aplicate în arhitectură. A apărut simultan aproape în toate țările Europei, în mai multe țări fiind perceput ca un curent cu un caracter național pronunțat, recunoscut în motivele inspirate din folclor sau din elementele de istorie națională. Pe teritoriul prezent al României ajunge prin următoarele trei filiere, în ordine cronologică: (1) contribuția punctuală-izolată a unor arhitecți promotori ai mișcării Art Nouveau din Franța și Belgia, mai cu seamă pe teritoriul vechiului regat al României, (2) activitatea bogată a reprezentanților Secession-ului maghiar, respectiv vienez, răspândită în mai toate orașele Transilvaniei, dar într-o măsură mai mică prezentă și în Bucovina, respectiv (3) arhitectura stilului neoromânesc, ca stil național cu rădăcini în perioada Art Nouveau, care a avut o perioadă de afirmare mai lungă, care se termină odată cu sfârșitul primei conflagrații mondiale, și care, astfel, se regăsește pe întregul teritoriu actual al României.

II – Secession de Transilvania

Patrimoniul construit Art Nouveau din Transilvania¹ se datorează în mare parte activității reprezentanților Secession-ului maghiar și cel vienez. Orașe ca Arad, Oradea, Târgu Mureș sau Timișoara au fost formate / transformate de arhitectura Secession, multe dintre clădirile ridicate în această perioadă în acest stil, constituindu-se în modele pentru localități mai mici. Printre cei mai de seamă arhitecți Secession care au lucrat în Transilvania se numără celebrul Ödön Lechner, dar și Dezső Jakab, Marcell Komor, Ede Thoroczkai Wigand, Károly Kós sau László Székely.

O parte semnificativă a patrimoniului construit Art Nouveau din România se află în Transilvania, ca parte a fenomenului mai larg al Secessionului maghiar din fostul imperiu dualist.

Mai multe programe de arhitectură și de urbanism definesc perioada Secession din Transilvania. Programele de arhitectură includ clădirile administrative, culturale, de învățământ, instituții medicale, elemente de infrastructură tehnică edilitară, de utilități urbane, dotări de loisir etc. Concomitent, cea de-a doua categorie, a programelor de urbanism, conține construirea de cartiere rezidențiale, de cvartale urbane noi, dar și amenajarea de spații publice (piețe, parcuri, grădini urbane etc).

În privința beneficiarului, a tipului de investiție, a entității și resurselor de finanțare, clădirile Secession se pot grupa în două categorii diferite: clădiri publice ridicate prin programul național de construire de sedii de instituții publice din Austro-Ungaria (deseori prin intermediul unor concursuri de arhitectură naționale), sau clădiri de dimensiuni mai mici, ridicate în urma unei comenzi directe și cu finanțare privată.

Mai multe orașe din Transilvania au clădiri Secession reprezentative: hotelul Vulturul Negru din Oradea, teatrul din Deva, hotelul Pannonia/Dacia din Satu Mare, Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, Muzeul Național Secuiesc din Sfântu-Gheorghe, clădiri care devin repere urbane mai cu seamă în orașele mai mici, care parcurg un proces de urbanizare-modernizare/ creștere vizibilă prin noul statut de centru administrativ (centru de comitat), care se materializează prin instituții publice noi (sedii de primărie, de comitat, școli, palate de justiție, camere de comerț etc.). Majoritatea acestor clădiri, datorită poziției pe care o ocupă în cadrul orașului, au generat deseori vecinătăți urbane noi cu spații publice reprezentative corespunzătoare poziționării excentrice față de centrul istoric. Clădirea fostului liceu catolic din Miercurea Ciuc este un exemplu relevant în acest sens. În Transilvania istorică Târgu Mureș dispune de cel mai coerent și valoros patrimoniu Secession, cvartale urbane cu unități spațial-funcționale complexe (ansamblu rezidențial, clădiri comerciale etc.), având alături spații publice reprezentative, care împreună constituie o unitate morfologică urbană distinctă, recunoscutibilă.

III – Conexiunea franceză

În teritoriile de dincolo de Carpați, mișcarea Art Nouveau apare prima dată prin filiera franceză și a avut un rol generator de reconectare la evoluția cultural-artistică europeană generală. În fostul Regat al României, regina Maria este personalitatea publică care a promovat stilul Art Nouveau, ea invitându-l pentru amenajarea interioarelor la Palatul Regal din Sinaia pe arhitectul ceh Karel Liman și designerul Bernhard Ludwig din Viena. Cei doi vor redecora interioarele în spiritul noului stil, combinat și completat cu motive bizantine, celtice și tradițional românești. În paralel cu această lucrare reper în peisajul arhitectural autohton, arhitecții locali și străini adoptă și aplică noul stil, mai degrabă la nivelul decorațiilor, la diverse clădiri publice din orașele mari, insușindu-se din arhitectura Art Nouveau din Belgia și Franța. Cazinoul din Constanța, construit între 1907–1911 după proiectul semnat de Daniel Renard (absolvent al École des Beaux Arts din Paris), reprezintă poate cel mai de seamă exemplu de clădire din această perioadă.

În București și în alte orașe mari, mai mulți arhitecți renumiți ai perioadei – Ion D. Berindey, Nicolae Mihăescu, Petre Antonescu, Dimitrie Maimarolu – au proiectat clădiri în stilul Art Nouveau.

IV – Mai mult ca Art Nouveau: patrimoniul neoromânesc

Odată cu terminarea Primului Război Mondial se consideră încheiată și perioada Art Nouveau. În acest sens, arhitectura neoromânească reprezintă o excepție notabilă: deși începe încă de la finalul secolului al XIX-lea ca o formă specială și locală a mișcării Art Nouveau, coexistând cu stilul afirmat în Belgia și Franța, continuă să fie prezentă și în perioada interbelică ca stil național al statului modern al Regatului României, ceea ce conferă stilul neoromânesc un caracter special. Este un rezultatul căutării unei arhitecturi naționale, proces generat și impulsat de romantism, de retorica regionalistă a Artei 1900. Totuși prin amploare,

¹ În accepțiunea mai largă: regiunea istorică a Transilvaniei extinsă cu zona Crișanei și Banatului, teritoriile care au revenit Regatului României după 1920.

prin perioada îndelungată, dar și prin faptul că a reprezentat prima mișcare arhitecturală originală, având un program teoretic coerent din arhitectura românească modernă, stilul neoromânesc ocupă un loc special, o poziție de sine stătătoare în istoria arhitecturii din România modernă. Până la constituirea României Mari a reprezentat un factor important de modernizare a arhitecturii românești. Principiile și conceptele care au modelat aceste căutări stilistice, ca parte componentă a unui program ideologic mai general, prezent la nivel european al căutărilor similare din arhitectura celei de-a doua părți a secolului XIX, au fost susținute până la cel de-al Doilea Război Mondial de principala publicație de specialitate, revista *Arhitectura* (fondată în 1906). Urmând într-o anumită măsură tiparul mișcărilor, curentelor, stilurilor artistice și de arhitectură, neoromânescul se transformă de-a lungul existenței lui: își pierde dimensiunea inovatoare, modernizatoare din perioada dinaintea Primului Război Mondial, ajungând în perioada interbelică principala forță conservatoare, în opoziție cu retorica și estetica modernismului. Metamorfoza este una de asemenea unică, specifică, spre deosebire de „dispariția aproape fără urme”, bruscă a Artei 1900 odată cu încheierea Primului Război Mondial.

Majoritatea reprezentanților arhitecturii neoromânești sunt arhitecți și ingineri școliți la École des Beaux Arts din Paris sau la noua Școală Națională de Arhitectură din București. Printre aceștia se numără Ion Mincu, Cristofi Cerchez, Grigore Cerchez, Petre Antonescu, Nicolae Ghica-Budești, Statie Ciortan, State Baloșin, Paul Smărăndescu și alții.

V – Art Nouveau ca fenomen arhitectural-urbanistic în România/ în Transilvania: reinterpretare, particularități, tipuri.

Una dintre trăsăturile principale ale patrimoniului construit Art Nouveau din România este varietatea, caracteristică ce decurge din prezența simultană a mai multor tradiții, influențe culturale de la cumpăna dintre secolele XIX și XX. Coexistența Secesion-ului maghiar și a celui vienez, al influențelor Art Nouveau venite prin filieră franceză, precum și a prezenței stilului neoromânesc se datorează poziției cultural-geografice periferice, făcând patrimoniul Art Nouveau din România un caz de studiu particular în context

european. Cealaltă trăsătură importantă decurge tot dintr-o poziționare periferică, și anume una temporală, apariția mișcării Art Nouveau constituindu-se într-un moment special, de grație, de recuperare a decalajului istoric produs.

În istoria arhitecturii europene, prezența Artei 1900 pare să fie una scurtă, punctuală, în comparație cu perioada medievală, cu barocul sau cu eclecticul, influența acestuia asupra evoluției orașului istoric fiind mai degrabă limitată. Analiza punctuală și izolată, exclusiv din punctul de vedere arhitectural al patrimoniului Art Nouveau este generalizată, fiind mai puțin uzuală posibila abordare din punctul de vedere al evoluției urbane. Poziția clădirilor Art Nouveau în relație cu orașul istoric pare să fie o caracteristică importantă în evaluarea, posibila încadrare tipologică și, ulterior, în valorificarea urbanistică a acestuia, oferind posibilitatea unei noi abordări și a unei noi perspective. Se disting trei situații diferite: (1)–(2) izolată-punctuală a unor clădiri ridicate în interiorul centrului istoric, sau încadrate între fragmente de oraș istoric (Arad, Timișoara, dar și majoritatea orașelor din fostul Regat al României – vezi fig. 1, 2), (3) extinderi de orașe, cvartale noi coerente, cu spații publice amplasate în interiorul sau în proximitatea orașului istoric (Cluj, Oradea, Timișoara – vezi fig. 2, 3, 4) și (4) clădiri sau ansamblu de clădiri în afara orașului istoric, majoritatea clădiri de instituții publice de dimensiuni mari, de obicei în orașe mai mici, imobile, care și azi definesc peisajul urban, imaginea, silueta orașelor din Transilvania (Miercurea Ciuc, Borsec – vezi Fig. 5, 6).

Deși prima categorie conține câteva exemple remarcabile, foarte prezente în peisajul urban, majoritatea lor nu au, sau au un impact morfologic relativ redus în evoluția orașelor în cauză (vezi Fig. 7, 8)

Ultimele două dintre categoriile enumerate au influențat semnificativ evoluția țesutului istoric prin completarea și/sau remodelarea acestuia. (vezi Fig. 9, 10, 11, 12).

De obicei, un spațiu urban public este generat de una sau mai multe funcțiuni publice. Piețele urbane noi deservesc clădiri, sedii de instituții publice nou ridicate (ex. primării, teatre etc.). Suprafețele verzi (parcuri, grădini urbane etc.) în general reprezintă o categorie tipologică specială, care se regăsește și în așezările mai mici (ex. Borsec, Miercurea Ciuc, Reghin etc.), unde datorită întinderii mari, par să nu fie la scara locului. Deși ele vin în mod firesc în completarea unor dotări de loisir sau de sănătate nou ridicate, câteodată întruchipează „complexul de periferie”, adică o preluare necritică a modelelor venite din „centru”. În acest caz, suprafețele verzi supradimensionate nu constituie un răspuns la problemele generate de industrializarea, de urbanizarea crescută, așa cum s-a întâmplat în orașele mari din imperiul dualist (ex. Budapesta, Viena, similar orașelor mari de pe continent), ci sunt mai degrabă semne,

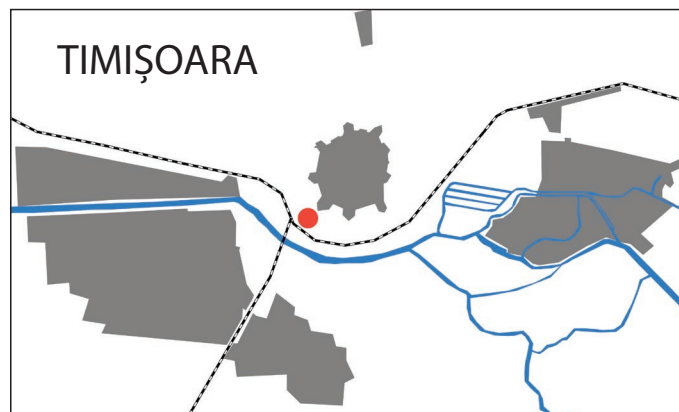
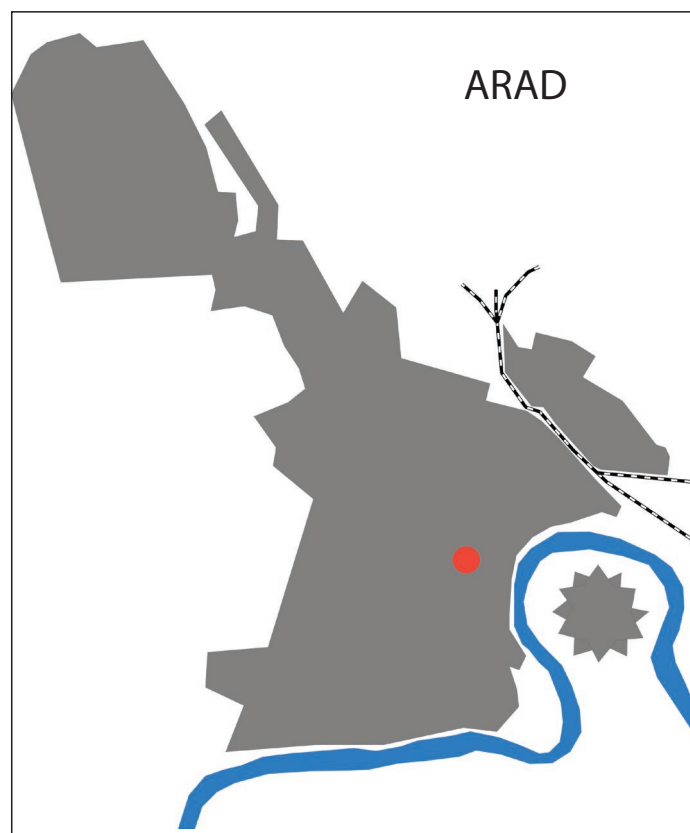

Fig. 1–2 Plan oraș Arad și Timișoara la începutul secolului XX (poziția patrimoniului construit AN marcată cu roșu)

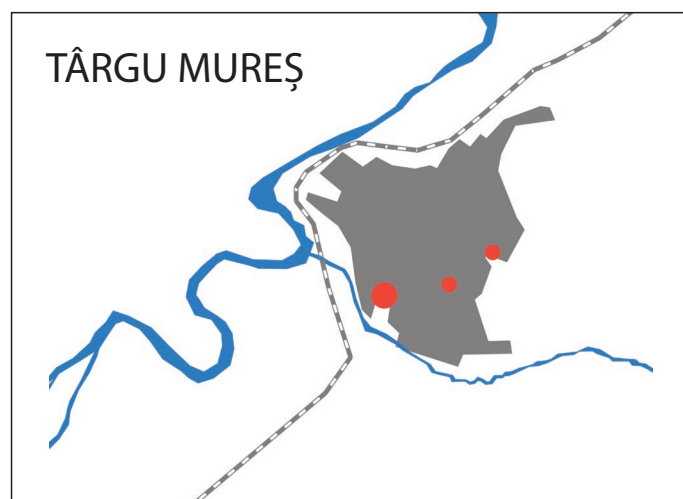
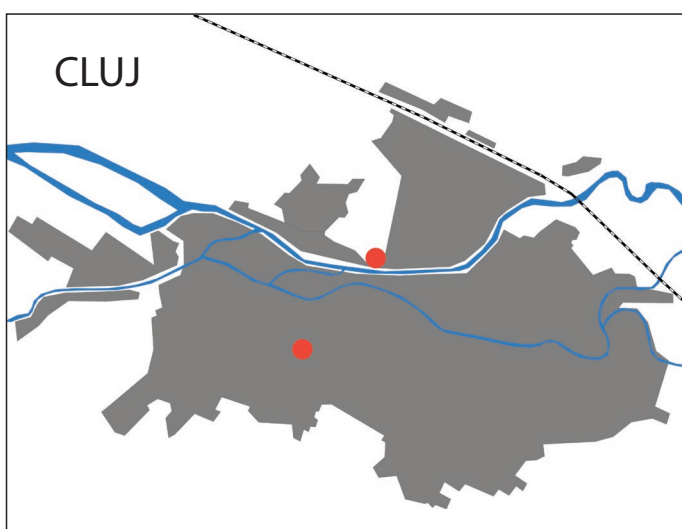

Fig. 3-6 Plan oraș Cluj, Oradea, Miercurea Ciuc și Târgu Mureș la începutul secolului XX (poziția patrimoniului construit AN marcată cu roșu)

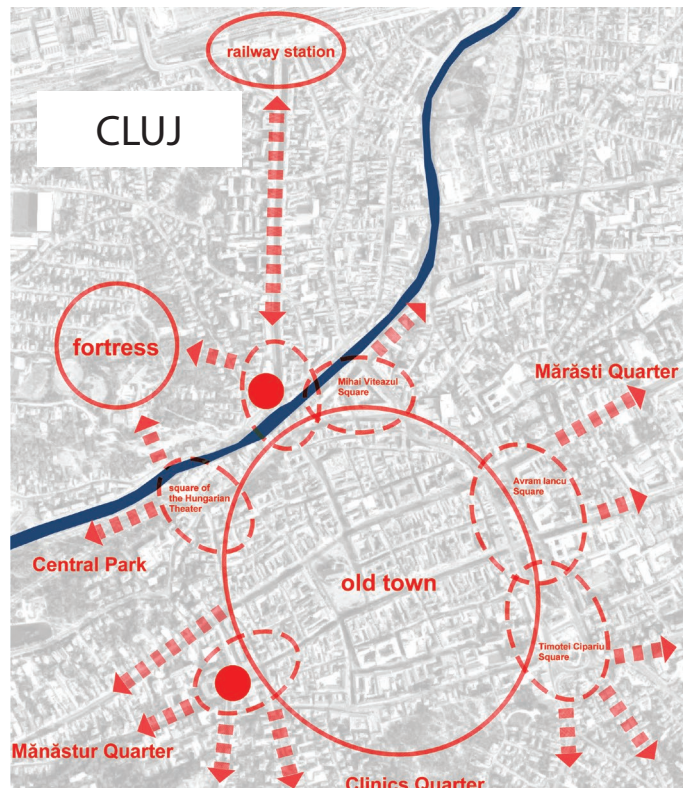
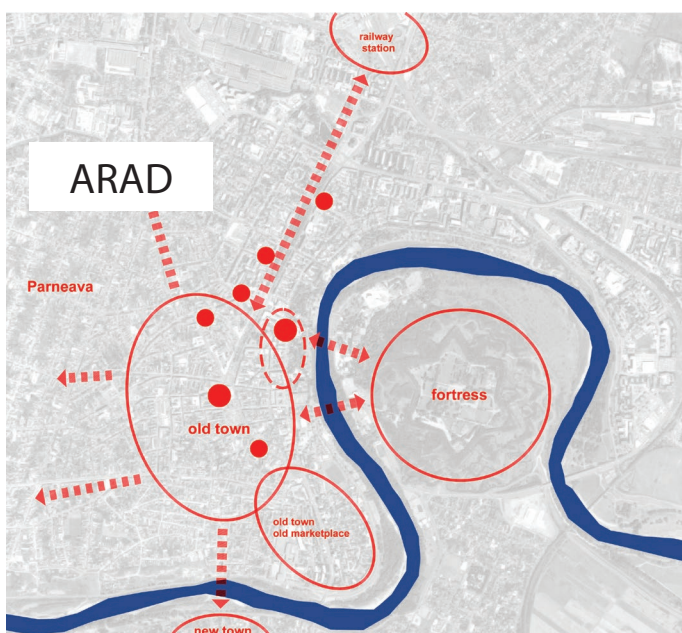

Fig. 7-8. Scheme cu rolul morfologic al patrimoniului construit AN în Arad și Cluj (poziția patrimoniului construit AN marcată cu roșu)

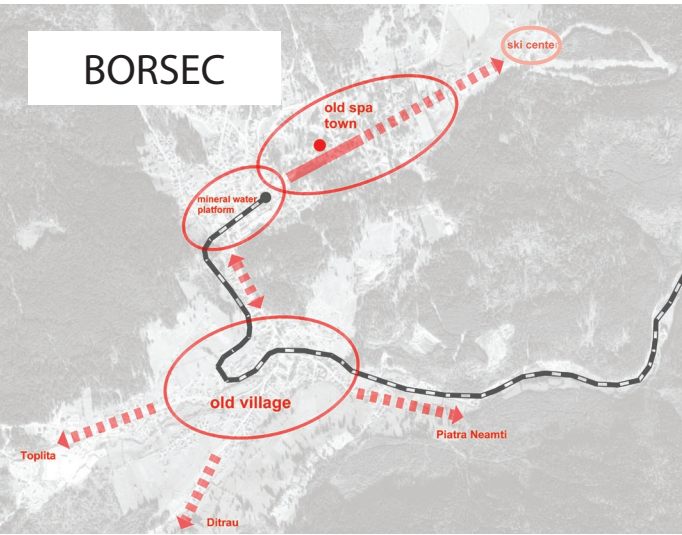

Fig. 9-10 Scheme cu rolul morfologic al patrimoniului construit AN în Borsec și Miercurea Ciuc (poziția patrimoniului construit AN marcată cu roșu)

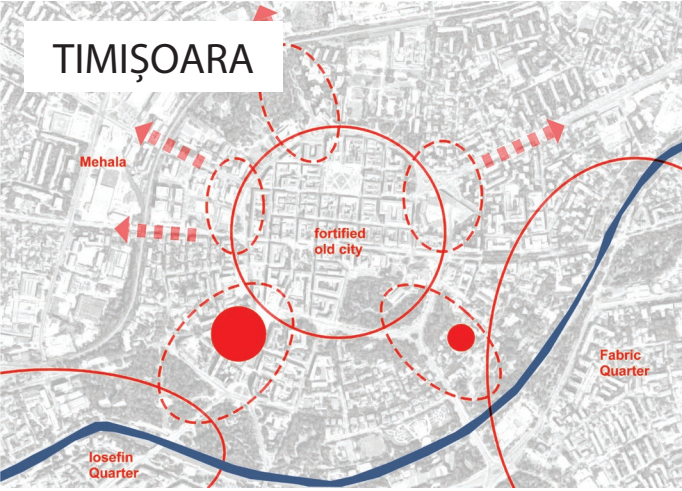
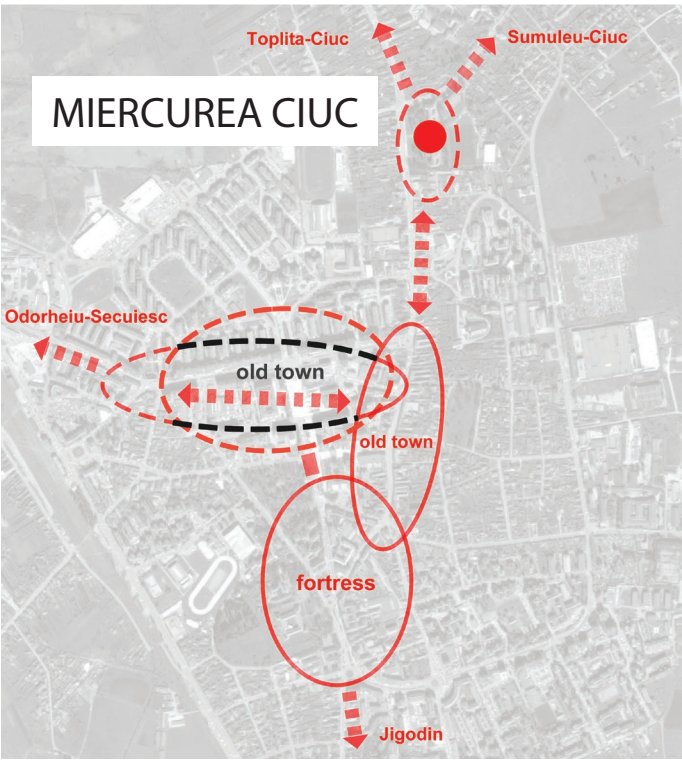

Fig. 11-12 Scheme cu rolul morfologic al patrimoniului construit AN în Timișoara și Târgu Mureș (poziția patrimoniului construit AN marcată cu roșu)

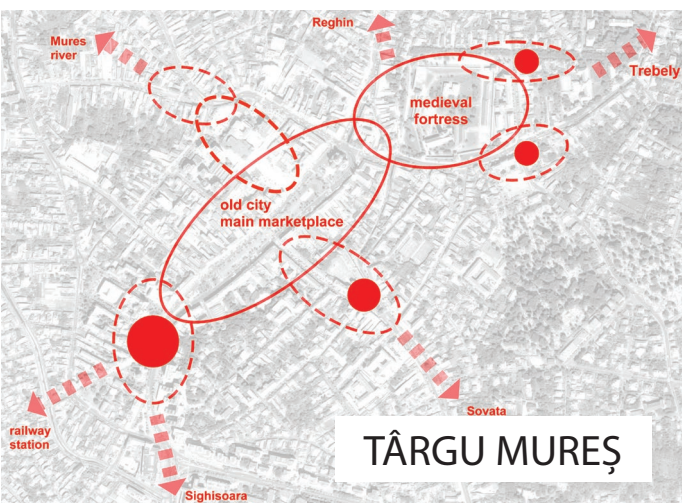

Fig. 13. Principalul patrimoniu AN în Târgu Mureș (Piața Victoriei)

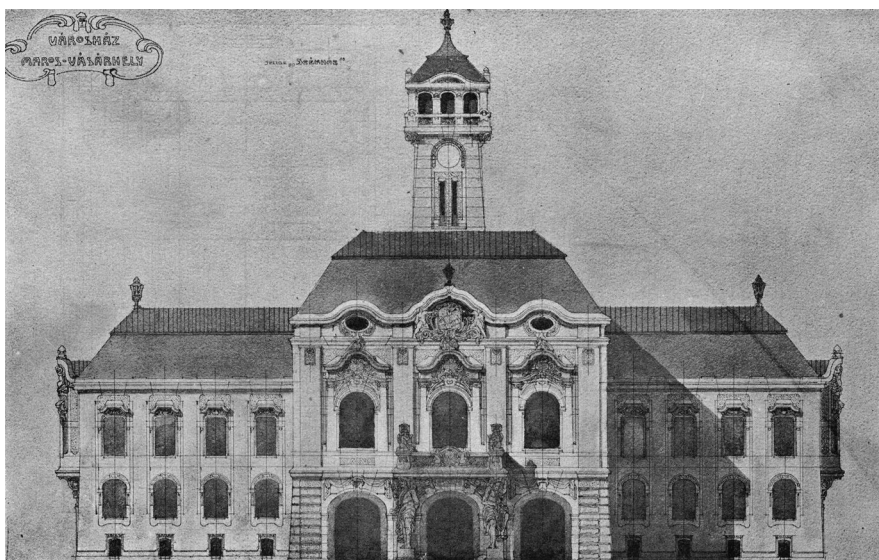
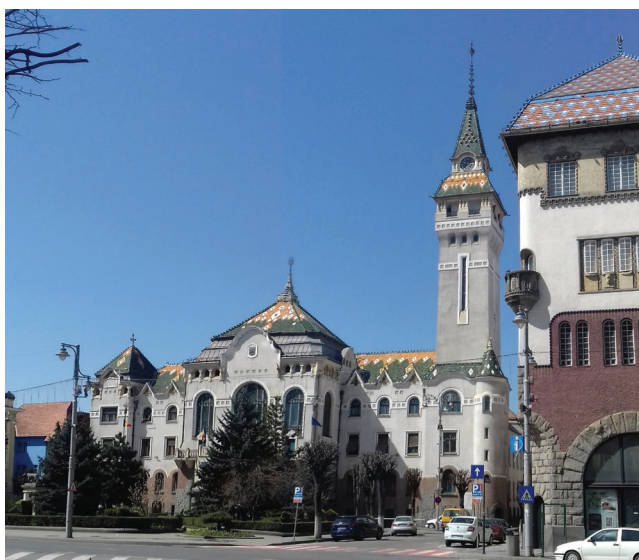

Fig. 14-15 Clădirea fostei Primării din Tîrgu Mureș, fațada principală în prezent (2018) și în proiectul original (1905)

Fig. 16-17 Clădirea fostei Primării (turnul și rezalitul fațadei principale), și Palatul Culturii (colțul de pe fațada principală)

instrumente de modernizare generală impuse de centrul politic-administrativ. În acest context, transformarea spațiilor publice ale fostelor locuri de târg medievale în parcuri ar trebui văzută ca o urmare firească a schimbărilor de politici fiscal-administrative.

VI – Spațiul public Secession în Transilvania: modele, exemple.

Târgu Mureș s-a aflat la periferia Imperiului Austro-Ungar, fiind un oraș care și-a păstrat atmosfera rurală specifică Transilvaniei istorice. Orașul a suferit multiple transformări importante în primele două decenii ale secolului XX.

Târgu Mureș nu a fost niciodată un oraș fortificat (cetatea medievală stă izolată, independentă în țesutul

istoric), astfel extinderea orașului prin cvartale noi, prin spații urbane publice sau sedii de instituții publice noi nu a presupus intervenții radicale sau de scară urbană largă. Clădirea fostei Primării, dar și a Palatului Culturii sunt exemple în acest sens, care împreună sunt componentele majore ale ansamblului Secession al Pieței Victoriei (vezi Fig.13), parte a unui ansamblu monument mai larg, având codul LMI MS-II-a-A-15453.

Clădirea fostei Primării (vezi Fig. 14,15²) a fost ridicată între anii 1906-08, iar Palatul Culturii între anii 1911-13, ambele pe baza proiectelor elaborate de cei doi arhitecți renumiți din Budapesta, Marcell Komor and Dezső Jakab. Primul proiect, cel al Primăriei, a fost câștigătorul concursului național din 1905 (vezi Fig. 16).

2 Proiectul neobaroc al lui Komor și Jakab, din cadrul concursului național din 1905 (sursă: <http://epa.oszk.hu/01400/01455>)

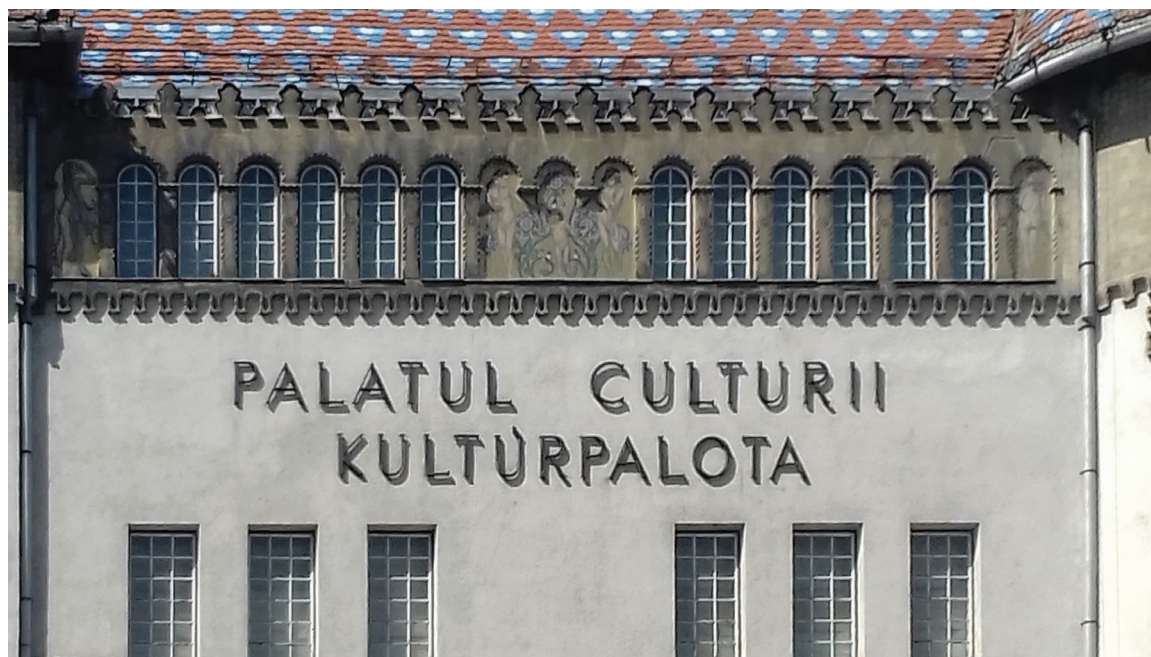

Fig. 18-19 Palatul Culturii- fațada principală

Fig. 20-21 Clădirea Camerei de Comerț și a sediului Băncii Albina

Limbajul inițial, neobaroc, s-a modificat pe parcurs și a devenit unul Secession veritabil, cel puțin în privința fațadelor, a ornamentelor, a amenajării interiorului, a folosirii unor materiale specifice perioadei (ceramică și sticlă colorată, fier forjat etc.). Două componente distincte definesc compoziția spațial-volumetrică: corpul principal, orizontal, cu partea centrală ieșind în rezalit la intrare prin care se face legătura cu curtea interioară, respectiv elementul vertical al turnului Primăriei.

Construit ulterior, Palatul Culturii, de asemenea o capodoperă Secession, vine să întrărească spațial compoziția noii piețe urbane, caracterul acestuia.

Ambele clădiri sunt monumente istorice de importanță națională, clădirea Primăriei are codul LMI MS-II-m-A-15575, iar Palatul Culturii LMI MS-II-m-A-15503. Starea lor fizică-funcțională este bună, ambele fiind clădiri publice cu un nivel de accesibilitate ridicată. Prima clădire funcționează ca sediu al administrației județene și al prefecturii, iar cea de-a doua ca instituție culturală, conform proiectului original. Palatul Culturii a fost restaurat recent, interiorul valoros recăpătându-și strălucirea de odinioară. Pe lângă aceste două piese principale, alte câteva clădiri contribuie la caracterul Secession al Pieței Victoriei și al zonei limitrofe: fostul Palat al Pensionarilor, Camera de Comerț (vezi Fig.20), fostul sediu al Băncii Albina (vezi Fig. 21), Casa Fekete și Casa

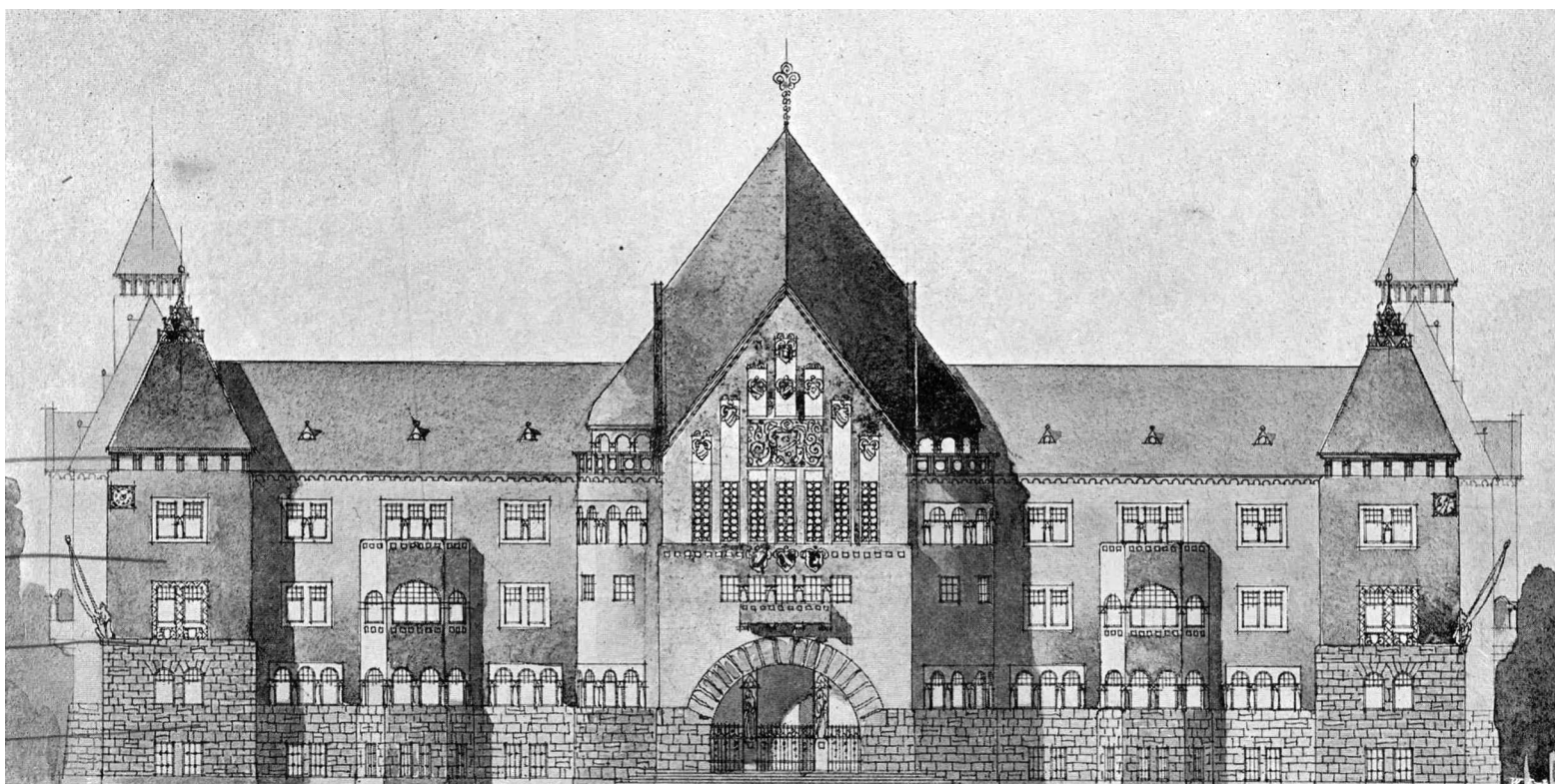

Fig. 22 Proiectul clădirii sediului de comitat Mureș-Turda, neconstruită (fațada principală în proiectul lui Komor și Jakab, proiectul de concurs)

Csiki, o parte din aceste imobile ridicate pe baza proiectelor arhitectului local, Sándor Radó.

Palatul Pensionarilor (1909–10) în spatele Palatului Culturii, deși a fost proiectat și realizat cu multă atenție, nu-și poate arăta adevărata valoare din cauza amprizei străzii înguste, rezultate după finalizarea Palatului Culturii. Din acest punct de vedere clădirea Camerei de Comerț este avantajată, fiind poziționată în spatele clădirii Primăriei. Camera de Comerț a fost proiectată de același Rado în echipă cu Ede Wigand Toroczka, arhitect din Budapesta, cei doi autori inspirându-se din tradiția arhitecturii din Transilvania și din motivele tradiționale ale culturii populare maghiare. Clădirea este accesibilă dintr-o curte care întrerupe frontul continuu al străzii, oferind prin aceasta o bună percepție asupra edificiului.

În colțul de sud-vest al Pieței Victoriei, fostul sediu al Băncii Albina constituie un alt exemplu de proiect de calitate al lui Sándor Radó, similar și Casa Fekete, vizavi de clădirea Primăriei. Pe lângă arhitecții veniți de la Budapesta, Sándor Radó poate fi considerat drept arhitectul local al a cărei activitate profesională este definitorie, fapt ce poate explica parțial coerența și consistența architectural-urbanistică a patrimoniului construit Secession din Târgu Mureș.

Poziționată la capătul vestic al fostului târg medieval, Piața Victoriei poate fi considerată o piață urbană eminentamente Secession (vezi Fig. 23). A fost proiectată ca un spațiu public nou, creat prin construirea unor instituții publice noi (Primărie, Palatul Culturii, instituții financiar-administrative etc.), menite să genereze „schimbarea/trecerea la o altă scară urbană” a orașului. Totuși, construirea clădirii sediului de comitat a fost întreruptă de începerea Primului Război Mondial.³ (vezi Fig. 22⁴).

Piața Victoriei reprezintă poate cea mai omogenă zonă Secession, atât din punct de vedere funcțional, cât și stilistic, înălțimi, mod de ocupare a terenului etc. Deși unele

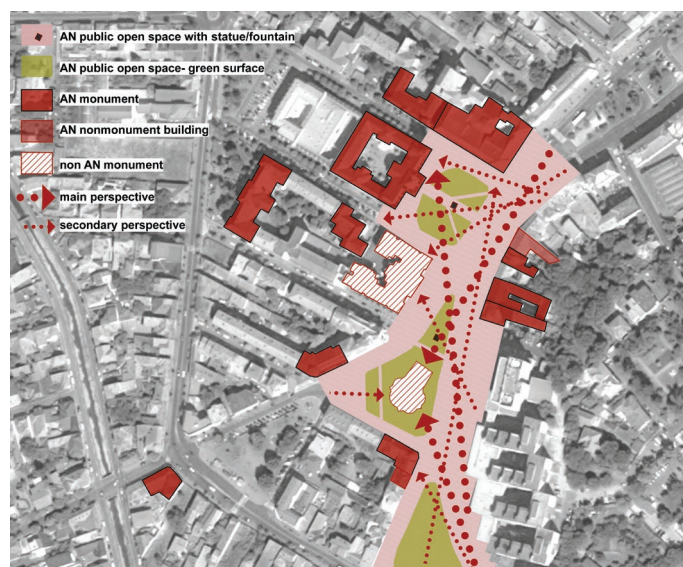

Fig. 23 Spațiu public urban AN în Târgu Mureș: analiza Pieței Victoriei și a zonei limitrofe

intervenții ulterioare⁵ alterează imaginea de ansamblu de zonă Art Nouveau, rămâne cea mai reprezentativă zonă de acest tip din Transilvania istorică. Din punct de vedere spațial, morfologic, Piața Victoriei este „o poartă”, o intrare în orașul medieval, constituindu-se în componenta Secession al unei zone de articulație⁶: o serie de spații publice urbane interconectate, cu o ierarhie spațială clară. În partea centrală a acestei compoziții se găsește amplasamentul fostului loc de târg medieval, care se articulează perimetral cu spații publice urbane de mai mici dimensiuni, asemenea unor „buzunare” cu atmosferă mai intimă (Piața Victoriei, Piața Bernády György sau Piața Teatrului). Amenajarea urbană din această perioadă este unitară și coerentă: mai întâi o

³ Proiectul câștigător pentru sediul administrativ al comitatului Maros-Torda din 1910, avându-i ca autori pe Károly Kós și Thoroczka Wigand Ede. Vezi Magyar Építőművészet, 1910/3, pg.21–30.

⁴ Proiectul de concurs al lui Komor și Jakab din 1910 (sursă: <http://epa.oszk.hu/01400/01455>)

⁵ În perioada interbelică se construiește prima catedrală ortodoxă din centrul istoric al orașului și sediul administrativ al județului în stil neoromânesc, iar în anii 1970 clădirea hotelului Grand.

⁶ Arhitectul român Constantin Săvescu este principalul autor al ansamblului Pieței Teatrului (incluzând clădirea nouă a Teatrului) conform acestui concept/principiu urbanistic din anii 1960–70. Vezi Arhitectura nr.1/1970, nr.1/1974 and 4/1988, București, în special articolul de Sandu, M. Alexandru: *Nevoia de continuitate în construcția urbană (observații privind preocupări actuale de modernizarea orașelor românești)*, Arhitectura nr.7/1978 pg.41–42, București

retragere spațială discretă (a corpului principal al clădirii Primăriei) crează premisele pentru un asemenea "buzunar" urban intim, pentru ca un element vertical (turnul Primăriei) să semnaleze poziția pivotantă în peisajul urban.

Noul colț de piață urbană este subliniat de clădirea Palatului Culturii, astfel întregindu-se caracterul Secession al ansamblului.

În 1920 se construiește o nouă biserică ortodoxă și, în deceniul următor, clădirea administrației județene, ambele clădiri publice sau cu caracter public, care completează ansamblul creat în perioada Secession. Aspectul acesteia din urmă este alterat de intervențiile ulterioare de diferite dimensiuni și scări: vegetația, statuia Lupa Capitolina, cea a fostului primar al orașului, Emil Dandea, sau clădirea noului hotel din anii 1970, pe latura opusă a pieței. În timp ce poziția statuiilor este bine gândită, astfel încât accentuează experiența spațială a locului, vegetația (prea) bogată deranjează imaginea de ansamblu, asemenea volumului tip lamă a hotelului, care este prea înaltă (astfel concurând spațial turnul Primăriei), și poziționată defectuos, paralel cu axul străzii, într-o manieră discutabilă, afectând legătura vizuală, de intermediere, cu zona străzii Bolyai, aflată pe o terasă-platformă superioară a râului Mureș.

VII – Redescoperirea și valorificarea patrimoniului construit Art Nouveau.

Anul 2018, dedicat Patrimoniului Cultural European, a reprezentat un moment special pentru moștenirea Art Nouveau din România: pentru prima dată această moștenire s-a bucurat de atenția publicului mai larg prin intermediul zilei Art Nouveau/Secession de la Oradea. Acest eveniment a făcut parte din proiectul intitulat "Sustainable protection and promotion of Art Nouveau heritage in the Danube Region"⁷ (Fig. 24), finanțat prin Interreg Danube Transnational Programme. Proiectul comun al celor șapte țări participante din Europa Centrală și de Est, având ca lider de proiect Municipality Oradea, a fost coordonat la nivel național de Institutul Național al Patrimoniului. Proiectul a însemnat o redescoperire și posibilă valorificare a patrimoniului construit Art Nouveau din România, o analiză comparativă la nivel regional, oferind totodată ocazia unei mai bune înțelegeri a rolului jucat de acest tip de patrimoniu raportat la contextul său arhitectural și urbanistic și, nu în ultimul rând, oportunitatea elaborării unor măsuri de protecție corelate și coerente.

Inventarierea și documentarea valorilor Art Nouveau a constituit un prim rezultat concret al proiectului. Analiza cadrului construit Art Nouveau a identificat două categorii distincte de probleme, disfuncționalități: (1) generale, valabile la toate orașele studiate, (2) specifice orașelor studii de caz principale, cum ar fi Târgu Mureș în Transilvania istorică, sau Oradea și Timișoara în Banat și Crișana. Fiecare dintre cele două categorii de probleme se aplică atât la clădiri cât și la spații publice urbane, ca parte din componenta „hard” al cadrului construit Art Nouveau, dar și la cadrul socio-cultural, care este componenta „soft”.

Lipsa de utilizare funcțională, subutilizarea, funcțiunea nepotrivită (parazitarea), restaurarea defectuoasă sau neclaritățile de proprietate și/sau fragmentarea excesivă sunt general valabile la toate situațiile, care agravează starea fizică-tehnică și așa precară a clădirilor, accentuându-le continua degradare, și astfel influențând și calitatea spațiului public urban corespunzător.

Puține dintre proiectele tehnice, planurile urbanistice sau documentații strategice, care abordează în prezent problema patrimoniului construit Art Nouveau din

România au o viziune sistemică-integrată: de ex. zona Pieței Victoriei din Timișoara a fost reabilitată în trecutul apropiat, dar fără ca vecinătățile și zonele urbane limitrofe, curțile aferente clădirilor de pe frontul de piață urbană să fi fost studiate și incluse în procesul de reabilitare.

În ultimele două decenii s-au elaborat mai multe strategii de dezvoltare urbană, planuri de regenerare sau proiecte punctuale de amenajare urbană având ca scop valorificarea unor imobile monument, doar câteva dintre ele fiind implementate. În mai multe cazuri lipsește cadrul urbanistic necesar, planuri urbanistice specifice (PUG sau PUZ de zonă construită protejată) fiind încă neîncepute, sau începute, dar nefinalizate. La Târgu Mureș prezența vegetației în zona analizată este una semnificativă, dar nefavorabilă din cauza stării degradate, uzate fizic și moral. Planul Urbanistic General, alte documente strategice, dar și un proiect de reamenajare a spațiului public în centrul istoric⁸, recent elaborat, pot constitui un punct de pornire în procesul de valorificare a patrimoniului Secession excepțional, proces început prin restaurarea punctuală, izolată a Palatului Culturii.

Ar fi binevenită reconectarea clădirilor Art Nouveau reprezentative la spațiul public urban, redarea rolului de articulație în țesutul urban constituit fragmentat. Astfel de articulații spațial-funcționale vii ar putea genera reînnoirea nu numai al centrului istoric, dar și a întregului oraș, ar putea propaga acest proces de reabilitare-regenerare, transmite mai departe înspre marginile de oraș, creând astfel și premisele unei continuități urbane mult dorite. Combinarea măsurilor de acupunctură urbană cu abordările de tip rețea, ar putea conferi oricăror propuneri, scenarii de valorificare o anumită flexibilitate și sustenabilitate.

Crearea unui cadru legal-aministrativ specific este un pas preliminar necesar în acest proces de protecție și valorificare a moștenirii Art Nouveau: de ex. includerea pe LMI ca ansamblu a întregului cadru construit Secession valoros din Târgu Mureș din Piața Victoriei și vecinătăți, definitivatoriu pentru imaginea urbană, suplimentar listării individuale a fiecărei clădiri componente.

8 Proiectul câștigător al concursului internațional din 2018 organizat de Primăria Municipiului Târgu Mureș "My City Târgu Mureș/Marosvásárhely/Neumarkt"

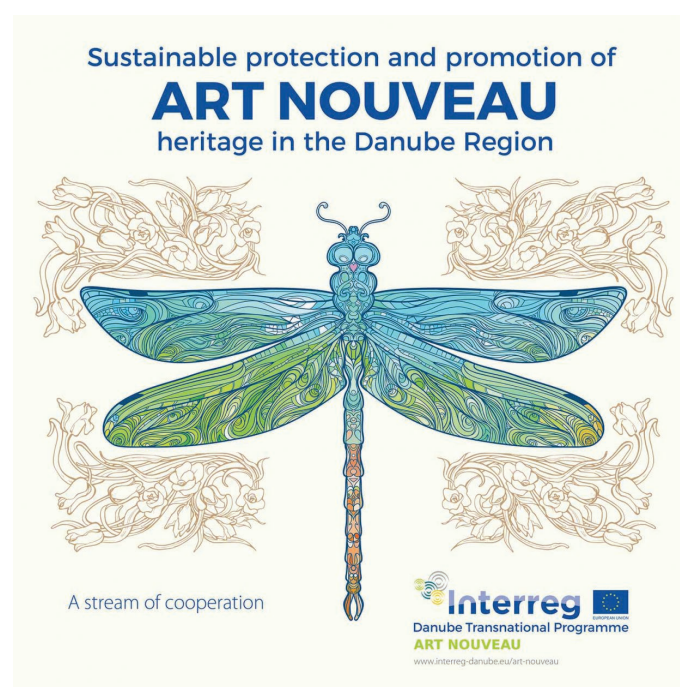

Fig. 24. Proiectul intitulat "Sustainable protection and promotion of Art Nouveau heritage in the Danube Region".

7 Vezi <http://www.interreg-danube.eu/approved-projects/art-nouveau>

Bibliografie	Déry Attila, Merényi Ferenc: <i>Magyar Építészet 1867–1945</i> , Urbino, Budapest, 2000
	Bede Béla: <i>Magyar Szecessziós Építészet</i> , Corvina Kiadó, Budapest, 2012
	Gerle János–Kovács Attila–Makovecz Imre: <i>A századforduló magyar építésze</i> , Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990
	Karácsony István: <i>Radó Sándor și clădirea Poștei de pe strada Revoluției</i> în: Cornel Moraru (Red.), Târgu Mureș, oraș al artelor. Târgu Mureș, 2008
	Keresztes Gyula: <i>Marosvásárhely szecessziós épületei</i> , Editura Difprescar, Târgu Mureș, 2000
	Man, Ioan Eugen <i>Târgu-Mureș, istorie urbană din anul 1850 până la primul război mondial</i> , Editura Nico, Târgu Mureș, 2009
	Meggyesi Tamás: <i>Városépítészeti alaktan</i> , Terc Kiadó, Budapest, 2009
	Moravánszky Ákos: <i>Építészet az Osztrák-Magyar Monarchiában</i> , Budapest, Corvina, 1988
	Pevsner N., Richard J. M.: <i>The Anti-Rationalists: Art Nouveau Architecture and Design</i> . London: The Architectural Press., 1973
	Arhitectura nr.7, București, 1978:
	Sisa József – Dora Wiebenson: <i>Magyarország építészetének története</i> , Budapest, Vince, 1998
	Sandu, M. Alexandru: <i>Nevoia de continuitate în construcția urbană (observații privind preocupări actuale de modernizarea orașelor românești)</i> / <i>Magyar Építőművészet</i> , (LXXXI), Budapest, 1990. 5. 56–59.
	Hadik András: <i>Radó Sándor. Egy elfelejtett marosvásárhelyi építészről</i> . Műszaki Szemle nr.57/2012, Budapest.
	Dr.Jancsó Árpád: <i>Timisoara's Printed Maps</i> Revista muzeelor și monumentelor, nr.2/1980.
	Medelet, Rodica: <i>Ansamluri ale arhitecturii Secession în Timișoara la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea</i> —pg.67–68
	<i>Ghid de protecție în stațiunea Borsec</i> , Planwerk, 2009
	<i>General Urban Plan Miercurea Ciuc</i> , Planwerk, 2012
	<i>Plan integrat de revitalizare a zonei protejate din municipiul Arad</i> , Planwerk-Heritas, 2012
	<i>General Urban Plan Cluj-Napoca</i> , Planwerk, 2014
	<i>General Urban Plan Borsec</i> , Planwerk, 2016
	<i>General Urban Plan Timișoara</i> , Planwerk, 2017
	<i>Art Nouveau Architecture in Urban Planning in the Danube Region</i> , Editor: Vlasta Vodeb, Urban Planning Institute of the Republic of Slovenia, Ljubljana, 2019
Surse online:	www.cultura.ro
	http://www.interreg-danube.eu/approved-projects/art-nouveau
	http://www.muemlekem.hu
	http://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek
	http://mek.oszk.hu/11600/11655/- Erdély szecessziós épületei

Acest articol a apărut parțial publicat în volumul conferinței „Art Nouveau Architecture in Urban Planning in the Danube region” Ljubljana, 2019.